

Laczi Júlia

ERICH WOLFGANG KORNGOLD
1897-1957

Erich Wolfgang Korngold neve az átlagos zenehallgató számára ma nem ismerős. Pedig csodagyerekként indult, a 20. század első évtizedeinek elismert zeneszerzője, karmestere, színpadi rendezője, később, az 1930-as, 40-es évek rendkívül sikeres filmzeneszerzője volt, akinek műveit a kor legkiválóbb karmesterei, énekesei, hangszeres művészei mutatták be.

Véletlenül találkoztam egy művével, amelynek szépsége megragadott, ez Marietta dala volt a Die tote Stadt c. operájából. Ennek hatására kezdtem érdeklődni további művei iránt, de fordulatos, tevékeny élete – amely viszonylag korán, 60 éves korában ért véget – is arra készítetett, hogy ezt megosszam e konferencia hallgatóságával.

Előadásomban arra keresem a választ a zeneszerző életének és műveinek bemutatása tükrében, hogy milyen folyamat „eredményeként” felejtették el csaknem teljesen a nevét, műveinek nagy részét halála után. Ezzel párhuzamosan azonban arról az örömteli változásról is szót ejtek, amely a 2000-es évek elején indult el, s amely során a közönség, a művészek, a zenekarok, a rendezők elkezdték újra felfedezni Korngoldot.

1897. május 29-én született Brünn-ben (ma Brno). Apja Julius Korngold a bécsi Neue Freie Presse zenekritikusa volt. Fia kisgyerek kora óta tanult zongorázni, zenét szerzett. 1906-ban találkozott Gustav Mahlerrel, aki csodagyerekeknek nevezte őt. Ajánlására órákat vett Alexander von Zemlinsky-től, a kor kitűnő tanárától, zeneszerzőjétől. Az 1909-es év fontos eseményt hozott az ifjú zeneszerző életében, ekkor jelent meg magánkiadásban d-moll zongoraszonátája, a Der Schneemann (A hóember) c. balettje és a Don Quijote c. Hat karakterdarabja zongorára. 1910-ben került sor a kétfelvonásos Der Schneemann bemutatására Bécsben. 1910. április 14-én két zongorás kísérettel mutatták be, (az egyik hangszerrel maga az ifjú zeneszerző ült). 1910. október 10-én a bécsi Hofoper-ben pedig a zenekari kíséretes változatot adták elő, Ferenc József császárnak ajánlva. A balett óriási sikert aratott, érdekességként megemlítem, hogy a balett meséjét is Korngold írta.¹ Ebben az évben mutatták be D-dúr zongoratrióját Op. 1 Münchenben és New York-ban. Az 1911-es évben írta E-dúr zongoraszonátáját Op.2, valamint első zenekari művét a Schauspiel overture-t Op.4, amelynek bemutatója szintén Münchenben volt.

1913-ban adták elő B-dúr Sinfonietta Op.5 c. zenekari művét Bécsben. Miután kipróbálta magát a zenekari művek terén, érdeklődése az operaszínpad felé fordult. 1913 és 1914 között írta a Der Ring des Polykrates (Polykrates gyűrűje) Op.7 és 1914-15-ben a Violanta Op.8 c. két egyfelvonásos operáját. Az operák bemutatójára 1916-ban Münchenben került sor Bruno Walter vezényletével. A Polykrates gyűrűje műfajilag opera buffa, a librettót Korngold és Leo Feld írta. A Violanta „tragikus” opera, amely a 15. századi Velencében játszódik. A librettó Hans Müller munkája. A Violanta későbbi, bécsi bemutatóján a nagyszerű énekes Maria Jeritza énekelte a címszerepet.² 1920-ban megírta Shakespeare Sok hűhó semmiért c. művének kísérőzenéjét, de ehhez az évhez köthető, a később világsikert aratott Die tote Stadt (A halott város) Op.12 bemutatója is. A három felvonásos opera ugyanazon a napon, 1920. december 4-én került színpadra Hamburgban és Kölnben. „Az első világháború után szomorú aktualitással bíró történet, a személyes gyöttrődés, a saját gyászának élő férfi vívódása földi és égi szerelem között, visszhangra talál a közönségben, hatalmas sikert arat... A halott város főszereplője, Paul feleségét Marie-t gyászolja, nem tud emlékeitől elszakadni. Míg nem feltűnik egy táncosnő Marietta, aki kísértetiesen hasonlít a halott nőre.” – olvasható a debreceni Csokonai Színház honlapján az előadás ajánlásában. Ugyanitt idézik Batta Andrást, aki így ír Opera c. könyvében: „A szöveggönyv az akkor újszerű pszichoanalízis tanait követi, bizonyos értelemben a színpadi illúziót használja fel a beteges kötődés oldásának ábrázolására... Két síkon árad a zene, a döntően zenekari szint a mindenkori érzelmi tartalmakat közvetíti a néző felé, míg a zenedrámái a cselekményt viszi előre.”³ A zenetörténet ezt a darabját tartja első alkotói korszaka csúcának. Az opera Georges Rodenbach: Bruges la morte c. regénye alapján készült. A librettó szerzőjeként Paul Schott nevét tüntették fel, ez azonban álnév volt, Julius és Erich Wolfgang Korngold rejtőzött mögötte. Paul a főhős neve, Schott pedig Korngold kiadója volt. A zenetörténet sokáig nem ismerte ezt a titkot, csak E. W. Korngold halála után derült fény erre. Az opera bécsi bemutatóját G. Puccini is látta, ekkor nevezte Korngoldot a német zene legnagyobb reménységének. A darab sikere tovább folytatódott 1921-ben, a New York-i Metropolitan Operában, ahol Marie-Marietta kettős szerepét ismét Maria Jeritza énekelte.

Az 1920-as években Korngold tevékenységi köre kibővült, a hamburgi Városi Színház zeneigazgatója, karmestere volt. Emellett szívesen rendezett is, 1923-ban Bécsben állította színpadra Johann Strauss Egy éj Velencében c. operettjét. Természetesen zeneszerzői tevékenysége is folytatódott, új művek születtek: Op.16-os Vonósnégyese, valamint az Op. 17-es Zongora-

verseny bal kézre, ez időszak eredménye. A bécsi Zeneakadémia professzoraként tanított is.

1927. október 7-én mutatták be Hamburgban negyedik operáját *Das Wunder der Heliane* (Heliane csodája) címmel Op.20. A zeneszerző addigi legfontosabb munkájának tekintette ezt a művét. A librettót Hans Müller írta Hans Kaltneker misztériumjátéka alapján. Az opera az Uralkodó birodalmában játszódik, pontosan meg nem határozott időben. Témája a hatalom, a kiszolgáltatottság és az igaz szerelem mindent legyőző ereje. A főszereplők a kor kiváló művészei, Lotte Lehmann és Jan Kiepura voltak.⁴ Ezért is érintette érzékenyen Korngoldot, hogy ez az operája nem érte el a várt sikert, túl modern volt a közönség számára. 1929-ben Berlinben rendezte meg Max Reinhardt-tal együttműködve Johann Strauss A denevér c. operettjét. 1930-ban alkotta meg *Szvit két hegedűre, gordonkára, zongorára* (bal kéz) c. művét Op.28. 1932-ben „Baby-serenade” címmel írt darabot, amelybe jazz-elemeket is beépített.

Korngold 1929 és 1933 között több J. Strauss, Leo Fall és Jacques Offenbach operettet is megrendezett. 1932-ben kezdte el írni *Die Kathrin* Op. 28 c. ötödik operáját, amely ellentétben előző, misztikus művével, 1930-ban játszódik Dél-Franciaországban, szereplői pedig a kor egyszerű emberei.⁵ 1934-ben az addig Európához kötődő zeneszerző életében nagy változás történt. Jó barátja, Max Reinhardt hívására Hollywoodba érkezett, itt adaptálta Mendelssohn Szentivánéji álom c. művét, Reinhardt azonos című filmjéhez. Két nagy filmgyár, a Paramount és a Warner Brothers is szerződést kínált számára. Rövid európai tartózkodás után 1935-ben visszatért az USA-ba, ahol megírta első eredeti filmzenéjét a „*Captain Blood*” (Blood kapitány) c. filmhez. Ez a film a Warner Brothers és az akkor felfedezett Errol Flynn első közös munkája volt, amely nem utolsósorban zenének köszönhetően, hatalmas sikert aratott. Ettől kezdve Korngold Európa és Amerika között ingázott, de az Anschluss után végleg Hollywoodban telepedett le. Ezekben az években teremtette meg Max Steinerrel együtt filmzenéjében az ún. „hollywood-i hangzást”, ez nem más, mint szimfonikus zenekari hangzás, szövevényes, zseniális hangszereléssel. Brendan G. Carrol szerint, aki Korngold életrajzát írta: Korngold filmzenéit énekhang nélküli operáknak tekintette, amelyek elősegítik a film atmoszférájának megteremtését, de minden karakternek adott egy ún. vezérmotívumot (leitmotívumot). Intenzív romantika, gazdag melódiavilág, bonyolult ellenpontozás jellemzi műveit.⁶

A következő kb. 10 évben több mint 20 film zeneszerzője volt, ezek közül két filmzenéje Oscar díjat kapott.

Néhány cím legfontosabb filmjei közül: *Captain Blood* (1935), *Anthony Adverse* (1936) Oscar díj, *The Prince and the Pauper* (1937), *The Adventures of Robin Hood* (1938) Oscar díj, *Juarez* (1937), *The Sea Hawk* (1940), *The Sea Wolf* (1941), *King's Row* (1942), *Deception* (1946).⁷ Visszatérve az 1930-as évek végéhez megállapítható, hogy hollywood-i filmzeneszerzői karrierje töretlenül haladt előre, de hazájában Ausztriában súlyos helyzet alakult ki. Die Kathrin c. operájának bemutatója elmaradt az Anschluss után. Családjával együtt üldöztetésnek volt kitéve zsidó származásuk miatt, az utolsó pillanatban tudtak elmenekülni az USA-ba. Die Kathrin c. operáját végül csak 1939-ben mutatták Stockholmban. 1943-ban megkapta az amerikai állampolgárságot. 1945 fordulópontot jelentett életében, édesapja, aki nem nézte jó szemmel fia filmes karrierjét, elhunyt. Korngold elhatározta, hogy felhagy a filmzenével és visszatér a koncerttermekbe. Ezt az elhatározását olyan darabok megírásával erősítette meg, mint az 1946-os D-dúr vonósnégyes Op.34, az 1947-ben bemutatott D-dúr hegedűverseny Op.35, amelynek bemutatóján Jascha Heifetz játszotta a hegedűszólamot. 1950-ben volt a premierje C-dúr gordonkaversenyének Op. 37, amelynek érdekessége, hogy a mű egy része már felhangzott az 1946-ban nagy sikert aratott *Deception* c. filmben. Korngold már 1947-ben tervezte visszatérését Ausztriába, de szívinfarktusa miatt erre csak 1949-ben került sor. Örömmel tért vissza hazájába, de hamarosan rá kellett ébrednie, hogy Európa, Bécs már nem olyan, mint emlékeiben élt. Bár az 1950-ben bemutatott B-dúr Szimfonikus szerenádja Op. 39, a Wilhelm Furtwangler vezényelte Bécsi Filharmonikusok előadásában sikert aratott, más műveiről, valamint az 1951-ben a Radio Wien sugározta Die stumme Serenade (Csendes szerenád) Op.36, ez nem mondható el. Tulajdonképpen az a folyamat, amelynek végén halála után csaknem teljesen elfelejtették, már ekkor elkezdődött. Korngold rádöbent arra, hogy Bécset és Európát a háború nagyon megváltoztatta, már nem fogadták a korábbi lelkesedéssel darabjait szülőhazájában, hosszú távolléte alatt a közönség ízlése megváltozott, így egykori hírneve saját szeme előtt omlott össze. Elkeseredetten utazott vissza az USA-ba, legközelebb csak 1954-ben tért vissza Európába a Die stumme Serenade c. kétfelvonásos zenés játékának színházi bemutatójára, amelyre Dortmundban került sor. Ebben az évben mutatták be Fiszdúr szimfóniáját is Op. 40. 1956-ban még egyszer visszatért a filmvászonhoz. Wagner életrajzi filmjéhez, amely Mágikus tűz címmel készült el, ő állította össze Wagner műveiből a kísérőzenét. 1956-ban agyvérzést kapott és részlegesen lebénult. 1957. november 29-én halt meg Hollywoodban, itt is temették el.

Mint korábban említettem, ezután hosszú évtizedekre elfelejtették. Természetesen a Hollywood aranykorát összefoglaló lemezkiadásokban neve

és filmzenéi szerepeltek. Az 1980-as évektől operáiból is készültek lemezfelvételek: Violanta (Sony, Masterworks) 1981, Das Wunder der Heliane (Decca) 1993, Der Ring der Polykrates 1996, Die Kathrin 1998.

Az áttörés a 2004-es Salzburgi Ünnepi Játékokon bemutatott Die tote Stadt c. operájának Willy Decker által színpadra állított előadásához kötődik.

A nagy sikerű bemutató után egyfajta Korngold reneszánsz vette kezdetét. Ettől kezdve Korngold színpadi darabjai egyre gyakrabban kerültek bemutatásra vagy színpadi, vagy koncertszerű előadásban. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül összegyűjtöttem a legfontosabb előadásokat.

Die tote Stadt

2004 Salzburgi Ünnepi Játékok

2009 London, Royal Opera House

2011 Velence, Teatro La Fenice

2011. május 17. Stadttheater, Bern

2012. január 27. Csokonai Színház, Debrecen

2012. június 30. Sydney Opera House

Das Wunder der Heliane

2007 London, koncertszerű előadás

Violanta

2010 Buenos Aires, Teatro Colon

2012 Bremerhaven, Stadttheater

Die Kathrin

2009 Tempe (Arizona USA), koncertszerű előadás

A felsorolást kiegészítem azzal, hogy az évforduló alkalmából ausztrál ősbemutatóként került sor a Die tote Stadt c. opera előadására Sydney-ben, de büszkén említem meg a Debreceni Csokonai Színház magyarországi ősbemutatójának alkotóit és szereplőit is: rendező: Vlad Troickij, karmester: Kocsár Balázs, Paul: Nyári Zoltán, Marie-Marietta: Rálik Szilvia.⁸

Eric Wolfgang Korngoldról sokan azt tartják, hogy túl későn született. Utóromantikus stílusa a 20. század közepén már idejétmúlt volt. Ugyanakkor zeneszerzői tehetsége a nagy előadói apparátust igénylő művein keresztül, a virtuóz, bensőséges szóló és kamarazenei darabokig terjedően kimagaslott. Színpadi darabjai tükrözik a dramaturgiához, a színpadhoz értő és a színpadot szerető rendező látásmódját. Az 1927-ben bemutatott Das Wunder der Heliane c. operája éppen progresszivitása, túlzott modernsége miatt nem találkozott a közönség ízlésével. Néhány darabjára jellemző, hogy jazz elemeket is beépített, ilyen a már említett „Baby szimfónia” mellett a Die Kathrin c. opera II. felvonásának éjszakai bárjában játszódó jelenete, ahol a színpadon egy teljes jazz-zenekar is feltűnik és játszik, kísérvé

az opera szereplőit. A 2012-es kettős évforduló alkalmat adott számos egyéb műve bemutatására is. Bízom benne, hogy Erich Wolfgang Korngold „újrafelfedezése” tovább folytatódik és a tehetséges, sokoldalú zeneszerző neve mellől eltűnik az „elfeledett” jelző.

Források

- 1 http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_schneemann.html
 - 2 http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_polykrates.html
 - 2 http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_violanta.html
 - 3,8 <http://www.csokonaiszinhaz.hu/index.php?...halott-varos>
 - 4 http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_heliane.html
 - 5 http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_kathrin.html
 - 6,7 http://en.wikipedia.org/wiki/Erich_Wolfgang_Korngold
- <http://www.korngold-society.org/bio.html>
http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_stadt.html
http://www.korngold-society.org/Synopses/Synop_stumme.html